

ВЕКСЕЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК САМОСТІЙНИЙ ІНСТИТУТ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ЄМЕЛЬЯНОВ Артур Станіславович – кандидат юридичних наук, Голова Київського апеляційного господарського суду, здобувач кафедри господарського та цивільного права Інституту права ім. князя Володимира Великого

Раскрыты вопросы о важности векселя как финансового вида ценных бумаг а также доказываются, что совокупность правовых норм, регулирующих вексельные правоотношения, образуют самостоятельный институт хозяйственного права – вексельное право.

Ключові слова: цінні папери, вексель, вексельні правовідносини, вексельне право, обіг векселів, доміцність векселя, вексельна сила.

Вексель за своєю юридичною природою є особливим видом цінних паперів, який опосередковує відповідні фінансові відносини у сфері господарювання і може бути використаний як додаткове джерело коштів для інвестування капіталу. Він (вексель) може:

- обертатись на вторинному ринку, опосередковуючи розрахунки;
- використовуватися як додаткове джерело коштів для інвестування коштів;
- застосовуватися як засіб відстрочки платежу, забезпечуючи збереження довірчих зв'язків між суб'єктами господарювання;
- використовуватися у розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності і тим самим слугувати утриманню валюти в Україні.

Важливість векселя, як фінансового виду цінних паперів зумовлюється тим, що вексельний обіг здатний створити реальну альтернативу банківському кредитуванню, що в умовах скорочення інвестицій та кредитування, дефіциту обігових коштів

в економіці країни сприятиме зниженню рівня банківських ставок. Враховуючи це, а також виходячи з можливості використання вексельних платежів у розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності, можна стверджувати, що розвиток обігу векселів у сфері господарювання набуває надзвичайної актуальності також і з точки зору економічної безпеки.

Наступне положення, яке висувається у цій статті, полягає у тому, що сукупність правових норм, що регулюють відносини, які складаються у процесі вексельного обігу, утворюють самостійний інститут господарського права – вексельне право.

Це положення можна довести, по перше, посиланням на певну сферу суспільних відносин, що припускає наявність власної системи джерел регулювання (джерела правового регулювання вексельного обігу можуть застосовуватися лише для регулювання тільки цього виду цінних паперів і ніяких інших). По друге, кількість цих джерел достатньо велика.

Про специфічність і самостійність вексельних відносин говорить і кількість правових актів, що регулюють відповідні відносини. Вона є достатньо великою і багатоманітною. Щодо багатоманітності джерел вексельного права, то законодавство України про обіг векселів складається із Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі (так званий Уніфікований закон), з урахуванням засте-

режень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції; із Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів, Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі», Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі», Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів», цього Закону та інших прийнятих згідно з ними актів законодавства України.

Вексельні правовідносини регулюються законами України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про банки і банківську діяльність», «Про обіг векселів в Україні» [1], Положенням про переказний і простий вексель, затвердженим постановою ЦВК і РНК СРСР № 104/1341 від 07.08.1937 р., Правилами виготовлення і використання вексельних бланків, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.1992 р. № 528 та іншими законами, законодавчими і нормативними актами. Здійснення комерційними банками операцій з векселями регулюється «Положенням про операції банків з векселями», затвердженим постановою Правління НБУ від 28 травня 1999 р. № 258.

Отже, за масштабністю (кількістю актів), і за складністю (різноманітність актів) вексельні правовідносини також заслуговують на їх виокремлення.

По третє, мова йде про специфічність відповідних відносин, що регулюють правовий статус і обіг векселів. Щодо специфічності правового статусу векселя, то мається на увазі його так звана вексельна сила (згідно з діючим законодавством, вексель має абсолютну юридичну силу). Як правильно відмічає російський дослідник О.А. Беляєв,

можна говорити про теоретичне поняття вексельної сили, що виокремлює вексель серед інших цінних паперів [2].

Специфічність відповідних відносин полягає і в існуванні значної кількості різноманітних норм матеріального права, що не поширюються на регулювання подібних правовідносин з іншими цінними паперами. Серед такого роду норм, які властиві виключно вексельним правовідносинам, слід назвати положення про протест векселів та правила про вексельне поручительство (авале), оскільки вони відмінні і від правил про загальноцивілістичне поручительство, і від правил про банківські гарантії, що містяться у Цивільному кодексі.

Специфічність вексельних правовідносин полягає і в існуванні специфічних учасників цих відносин, специфічних фінансових операцій, специфічних окремих категорій, що застосовуються у регулюванні вексельного обігу тощо. Стосовно специфічності учасників вексельних відносин. Коло таких учасників становлять такі спеціальні суб'єкти як векседавець (трасант), платник за векселем (трассат), одержувач грошей за переказним векселем (ремітент). Щодо специфічності фінансових операцій то це інкасування векселів, доміциляція векселів, чисте інкасо, документарне інкасо. Щодо специфічності окремих категорій, що застосовуються у регулюванні вексельного обігу, то це, наприклад, категорії «переказний вексель (тратта)», «іногородній вексель», «доміциляція векселів», «особливий платник у доміцильованому або недоміцильованому векселі» тощо. Специфічність відносин, пов'язаних з обігом векселів, полягає і в особливій організації їх обігу.

В процесі здійснення вексельних відносин укладається низка спеціальних договорів, наприклад, договір про оплату банком векселів, договір на доміциляцію векселя та ін., що також говорить про самостійність інституту вексельних відносин, відокремленість їх від інших норм господарського права.

Зупинимось детальніше на питаннях визначення правового статусу векселів та нормативного врегулювання організації вексельного обігу. Щодо правового статусу

су векселів. Статтею 3 «Цінні папери та їх класифікація» закону України N 3480-IV від 23.02.2006 «Про цінні папери та фондовий ринок» [3] передбачається, що цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам. У відповідності до п. 5 цієї статті в Україні у цивільному обороті можуть бути боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До такого роду цінних паперів відносяться і векселі (п.п. д) п. 5 ст. 30).

Безпосередньо нормативне поняття векселю міститься у п. 1 ст. 14 закону України N 3480-IV від 23.02.2006 «Про цінні папери та фондовий ринок». Згідно з цим встановленим поняттям, вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Законодавець розрізняє прості або переказні векселі та передбачає, що вони існують виключно у документарній формі (п. 2 ст. 14). Особливості видачі та обігу векселів, здійснення операцій з векселями, погашення вексельних зобов'язань та стягнення за векселями, як зазначається у п. 3 ст. 14 цього Закону, визначаються законом.

Таким чином, вексель, згідно встановленого його правового статусу, законодавством, має абсолютну юридичну силу. Цей висновок випливає з його законодавчого визначення як безумовного грошового зобов'язання, за яким одна особа зобов'язана сплатити іншій визначену суму коштів у встановлений строк. Це і є поняттям вексельної сили.

Наведемо приклад щодо розуміння його правового статусу, поняття вексельної сили. Підприємство А (замовник – векселе-

давець) уклало договір з підприємством Б (виконавцем -векселеотримувачем) на виконання певних робіт. Передбачено, що розрахунок за договором здійснюється векселем, який замовник (підприємство А) виписав на користь виконавця (підприємства Б). Підприємство Б з якихось причин не виконало своїх зобов'язань за договором. У цьому разі підприємство А не звільняється від обов'язків сплатити за векселем і не може скористатися фактом невиконання виконавцем своїх зобов'язань за договором для відмови від сплати за векселем. Підприємство Б також не втрачає права вимоги за векселем. У цьому і полягає абсолютність юридичної сили векселя, яку багато хто визначає як основну його властивість – законодавчо визначене право безумовної вимоги платежу від усіх зобов'язаних за векселем осіб.

Стосовно видів векселів та організації їх обігу. Як зазначалось, за законодавством розрізняються прості та переказні векселі. Якщо простий вексель видається у формі безумовного зобов'язання здійснити платіж, то переказний вексель (тратта) – це вексель, виданий у формі безумовної пропозиції (наказу) здійснити платіж. Він (переказний вексель) потребує наступного акцептування.

Говорячи про організацію обігу векселю, слід зазначити, що нормативно закріплені такі процедури цього обігу: 1. Векселедавець (трасант) направляє платнику (трасату, тобто особі-боржнику) товар, а також тратту. 2. Платник (трасат) повертає акцептований вексель векселедавцю (трасанту). 3. Векселедавець (трасант) направляє акцептований вексель ремітентові – одержувачу грошей за переказним векселем. 4. Ремітент направляє вексель трасату до оплати. 5. Трасат оплачує і одночасно погашає вексель, роблячи відмітку про оплату на його зворотній стороні.

Отже, платник переказного векселя стає боржником по векселю тільки після того, як акцептує вексель. Акцепт – засвідчена підписом трасата або іншої особи (посередника в акцепті) згода оплатити переказний вексель у тому вигляді, в якому він пред'явлений до платежу.

Стосовно того, як урегульовано передачу векселя між його тримачами. Встановлено, що у процесі обігу векселя передається від одного тримача іншому шляхом передатного надпису – індосаменту. Кожний індосант, як і векседавець, несе відповідальність за акцепт і платіж за векселем. Вексельні зобов'язання платника, векседавця й індосанта можуть бути додатково гарантовані повністю або в частині вексельної суми за допомогою аваля. Це: 1) напис про забезпечення платежу за векселем; 2) забезпечення платежу за векселем.

Участь банків у безготівкових розрахунках за допомогою векселів пов'язана з комісійними операціями з векселями. До них відносяться:

- інкасування векселів;
- доміциляція векселів.

Інкасування векселів – це здійснення банком за дорученням комітента (законного векселетримача) операцій з векселями та супровідними комерційними документами на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою: а) одержання платежу та/або акцепту за векселями, або б) передавання векселів і комерційних документів проти платежу та/або акцепту, або в) передавання векселів і комерційних документів на інших умовах.

Інкасування векселів і супровідних документів здійснюється за двома видами: 1) чисте інкасо – інкасування векселів без супровідних комерційних документів; 2) документарне інкасо – інкасування векселів із супровідними комерційними документами. При цьому чисте і документарне інкасо векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселетримачем договору про інкасування. За здійснення операцій з інкасування банки можуть утримувати на свою користь комісію, а за іногородніми векселями, крім того, – дамно і порто.

Іногородній вексель – вексель, який підлягає оплаті в іншому, ніж місце знаходження векселетримача, населеному пункті. Дамно – особлива комісія за інкасування іногородніх документів, яка включає в себе комісійну плату банку своєму кореспондентові і власні витрати банку на організацію і проведення операції з інкасування іно-

городніх документів. Порто – особливий збір на покриття поштових та інших витрат банку на розсіпку й одержання платежів за іногородніми документами.

Доміциляція векселів – це здійснення банком за дорученням довірителя-платника за векселем операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, а саме: 1) приймання векселів до платежу від законного векселетримача; 2) здійснення платежу за векселями; 3) передавання векселів платнику після повної оплати векселя. Операції з векселями включають:

1. Надання документів для розгляду питання про доміциляцію векселя.
2. Укладення договору на доміциляцію векселя.
3. Оплата комісійної винагороди.
4. Видача векселя з відміткою про місце платежу.
5. Реєстрація векселя в книзі обліку доміцильованих векселів.
6. Пред'явлення векселя до платежу.
7. Підписання акта пред'явлення векселя до платежу.
8. Оплата вексельної суми (і процентів, якщо вони передбачені) за рахунок векседавця.

Призначення банку особливим платником у доміцильованому або недоміцильованому векселі може супроводжуватись укладенням із платником за векселем (векседавцем, акцептантом) договору про оплату банком векселів. Договір може укладатися на певний термін або на оплату визначеної суми та/або визначених векселів. За здійснення оплати векселів банк може утримувати з довірителя (платника за векселем) винагороду. Довіритель зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок кошти в обсязі, достатньому для оплати векселя. За рахунок цих коштів або за рахунок наданого довірителю кредиту, сума якого попередньо зарахована на відповідний рахунок для оплати векселів, банк як особливий платник, або доміциліат, здійснює платіж за векселем законному векселетримачеві. Кошти, зараховані на спеціальний банківський рахунок, можуть бути використані для оплати векселів або повернені на ви-

АНОТАЦІЯ

Розкрито питання щодо важливості векселя як фінансового виду цінних паперів а також доводиться, що сукупність правових норм, які регулюють вексельні правовідносини, утворюють самостійний інститут господарського права – вексельне право.

могу довірителя на його поточний рахунок.

Таким чином, розгляд відносин, пов'язаних зі статусом і обігом векселів (вексельних правовідносин), свідчить про їх специфічність. Вона полягає і в специфічності учасників цих відносин, специфічності фінансових операцій, особливій організації їх обігу. Зазначені правовідносини характеризуються і значною кількістю актів, що їх регулюють, суттєвою складністю, що обумовлюється різноманітністю цих актів, а також особливою організацією обігу векселів. Все це у сукупності доводить тезу, висунуту на початку цієї статті про те, що вексельні правовідносини заслуговують на

SUMMARY

Solved question about the importance of the bill as the type of financial securities and have that body of law governing the legal bill to form an independent institute of economic law – exchange law.

їх виокремлення в якості самостійного інституту господарського права – вексельного права.

Література

1. Закон України від 5 квітня 2001 року N 2374-III «Про обіг векселів в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 5, ст. 72).
2. Беяева О.А. Вексельное обращение и судебно-арбитражная практика // Гражданин и право. – 2001.- №3. – ,37-41
3. Закон України N 3480-IV від 23.02.2006 «Про цінні папери та фондовий ринок» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268).